

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

Пояснювальна записка

до дипломної роботи
БАКАЛАВР

на тему: «Музей археології Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна на сучасному етапі.»

Виконала: студентка IV курсу
денної форми навчання
напряму підготовки (спеціальності)
032 «історія та археологія»
Письменна Юлія Олександрівна

Керівник: кандидат історичних
наук, доцент.
Павлова Ольга Григорівна

Рецензент: к.і.н., проф.
Куделко Сергій Михайлович

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1 Від формування колекції до створення музейного закладу.....	7
Розділ 2 Сучасна експозиція: принципи та підходи.....	24
Висновки.....	47
Список використаних джерел та літератури.....	50
Додатки.....	57
Резюме.....	72

ВСТУП

Музей археології ХНУ імені В.Н. Каразіна являє собою установу європейського масштабу, унікальний майданчик історичної науки в Україні, він є візитною карткою не лише Харківського університету, а й Харкова.

Актуальність теми обумовлена тим, що Музей археології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, має велике значення для вивчення історії університету, він є майже ровесник самого університету.

Формування музейних колекцій активно відбувалося у продовж багатьох років і мало велике значення для створення музею. Історія формування музейних колекцій є досить новою та дуже актуальною для вивчення. Актуальність теми спричинена і необхідністю проведення аналізу тих змін в діяльності музею, що відбулися після відкриття експозиційної зали у 2015 році.

Адже варто показати самі зміни які відбувалися в музеї, як він функціонує та який вплив мають сучасні технології на його розвиток та популяризацію діяльності. Показати яке значення заклад має для Харківського університету та Харкова.

Об'єктом дослідження є історія Музею археології Харківського національного університету, та його розвиток на сучасному етапі.

Предметом дослідження є процес розвитку Музею археології Харківського університету, та його внесок у розвиток археологічної науки у наш час.

Хронологічні межі: з 1807 по 2020 рік – межі окреслені періодом створення Кабінету старожитностей Харківського університету, до дати відкриття стаціонарної виставки музею.

Джерельно-історіографічну основу курсової роботи становить безпосереднє вивчення робіт музеєзнавців, вчених, археологів пов'язаних з діяльністю музею, та Харківським університетом.

Значний внесок в дослідження історії Музею археології зробили співробітники музею та професори Університету. Вони описують створення

музею, формування музейних колекцій та основи початку переходу музею на новий рівень популяризації.

Джерельну базу даної роботи складають публікації присвячені формуванню музейних колекцій, роботи працівників музею і викладачів Харківського університету. Вони пов'язані з відкриттям Музею Археології, формуванням колекційних збірок, та утворення експозиційної зали.

В ході дослідження ми спиралися на реальні документи що знаходилися в архіві Музею археології. Беручи до уваги звіти, альбомі, описи які могли дати змогу з іншого боку подивитися на оформлення виставки, прослідкувати як проводилися розвідки та розкопки археологами нашого університету. Наявність таких документів у подальшому полегшить роботу дослідникам цього музейного закладу.

Джерельну групу також складають фото експозиції, що додаються як гарний приклад її унікальності та особливості. Це робиться для того, щоб підчас описи експозиції звернутися до цих фото та показати неповторні знахідки, що є у виставці. Ще одна мета цього, полягає у відображенні стану експозиції у наш час, адже музей змінюється, планується у подальшому доповнювати експозицію, покращувати її.¹

Слід брати до уваги, що на даний момент інформації яка б була присвячена роботі музею з моменту створення і до нашого часу немає. Описується експозиційна зала, популяризаційна робота музею віддається увага саме розвитку закладу на сучасному етапі.

Мета дипломної роботи полягає у всебічному, ґрунтовному та комплексному вивченні історії розвитку Музею археології Харківського національного університету

В ході вивчення теми курсової роботи були поставлені наступні завдання:

1. виявити та проаналізувати історіографію теми;

¹ Додаток № 1,2,3,4...

2. зібрати джерельну базу;
3. окреслити основні етапи розвитку колекції Музею археології;
4. проаналізувати зміни які відбулися у етапі формування колекції;
5. показати як змінювався Музей від колекції до музейного закладу;
6. показати вплив історії створення на формування колекцій Музею археології у наш час;
7. подивитися яким чином змінювався Музей в останні роки;
8. простежити яким чином сучасні технології зберігання музейних колекцій впливають на розвиток музею.

Методологічну основу при написанні дипломної роботи склали принципи історизму, наукової об'єктивності. При написанні дипломної роботи також застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи.

1. Порівняльний метод. Шляхом порівняння можна встановити подібність та відмінність між історичними явищами, що досліджуються. Користуючись цим методом, мені вдалось порівняти загальні тенденції розвитку музейного закладу у різний період, та які саме умови вплинули на його формування.
2. Історико-системний метод. Завдяки використанню даного методу було розглянуто та проаналізовано основні тенденції розвитку пам'яткоохоронної діяльності в контексті даної епохи. Це пов'язано з проведенням XII археологічного з'їзду у Харкові.
3. Теоретичні - аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація.
4. Структурний та історичний методи - інтерпретації.

Наукова новизна полягає з вище викладеного та у тому, що це одна із перших спроб виявити та докладно вивчити яким чином музей археології зміг пройти шлях від формування до музейного закладу та як він впливає на сам університет, яким чином розвивається та поповнює колекція музею.

Важливим можна назвати те що експозиція є комфортною для сприйняття сучасним глядачем. Адже подивитися найдавніші сторінки минулого допоможе ефектне оформлення вітрин та сучасне обладнання залу. Музей має багату історію, яка бере свій початок в 1807 році з утворення кабінету старожитностей, який згодом перетворився в музей витончених мистецтв та старожитностей.¹ Окрім постійної експозиції у ньому виставляються археологічні знахідки - результати розкопок університетських вчених і студентів, також діятимуть тимчасові експозиції. Таким чином варто говорити про особливу цінність та актуальність цього дослідження, адже для глядача цікавим є не лише експонати виставлені у вітринах, а також історія формування самого музею. На відміну від систем освіти, архівів і бібліотек, що сприяють подоланню вузькості кордонів конкретного людського досвіду шляхом надання вербальної інформації, музейний показ апелює насамперед до зорового сприйняття, яке безпосередньо занурює людини в ситуацію спілкування з дійсністю буття.

Результати роботи над темою були апробовані під час виступу на 74-й Міжнародній конференції молодих учених «Каразінські читання» з темою: «Музей археології ХНУ імені В.Н. Каразіна на сучасному етапі: нові можливості та досягнення».

Структура даної курсової роботи складається із вступу, двох розділів, висновку та списку літератури та додатків.

¹ Зайцев Б. П., Латышева В. А. Археологический музей Харьковского университета // Вестник Харьковского государственного университета, 1992. № 362: История. Вып. 25. С.103-110.

РОЗДІЛ 1

ВІД ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ ДО СТВОРЕННЯ МУЗЕЙНОГО ЗАКЛАДУ

У наш час, тисячі туристів відвідують музеї, з ціллю збагатити свої знання, відкрити для себе щось нове, прекрасне. Саме музеї дають їм змогу побачити здобутки людства, побувати в минулому, насолодитися сьогоденням, й заглянути у майбутнє. Є безліч музеїв, які надають таку можливість. Музеї України не є винятком, адже вони збирають та зберігають все, що є цінним для історії та нашої країни.

Термін «музей» походить з грецької мови і «дім Муз», такі храми греки будували дочкам богині пам'яті і називали «музейонами». Саме з цього походить термін «музей». У наш час термін набув більш широкого значення. "Музеї – це культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини¹.

Сучасна музеєзнавча думка розробила цілий ряд визначень музею, що пов'язано як з різними дослідницькими підходами фахівців, так і з різноманітністю цілей і завдань, заради яких створюється дефініція. Наприклад, в Російській музейній енциклопедії феномен музею розглядається з філософської позиції: музей – це «історично обумовлений багатофункціональний інститут соціальної пам'яті, за допомогою якого реалізується суспільна потреба у відборі, збереженні та репрезентації специфічної групи природних і культурних об'єктів, усвідомлюваних суспільством як цінність, що підлягає вилученню з середовища побутування і передачі з покоління в покоління, - музейних предметів»².

¹ К. Hudson, A Social History of Museums, London, 1975. 210 p.

² Российская музейная энциклопедия: в 2 т./ Мин-во культуры РФ, Российский ин-т

Основу музею складають речі як предмети культури: де їх збирають, зберігають, вивчають і експонують, розкриваючи закладений в них інформаційний і емоційний потенціал. Музейні предмети можуть виступати не тільки артефактами, а й природними об'єктами, що мають музейне значення і в силу цього неминуче стають об'єктом культури.

Музейні фонд України є національним надбанням України і невід'ємною частиною її культурної спадщини.¹ Вони складаються з державної і недержавної частини. До державної частини Музейного фонду України належать предмети, музейні зібрання, що є державною власністю, зберігаються у державних музеях, у тому числі такі предмети і зібрання, що зберігаються в музеях, які належать до сфери управління місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також у музеях, створених при установах, організаціях, підприємствах і навчальних закладах державної та комунальної форми власності чи у їх складі.² До недержавної частини Музейного фонду України належать музейні предмети, музейні зібрання, що зберігаються в музеях приватної форми власності, музеях підприємств, установ, організацій приватної форми власності та не віднесені або не підлягають віднесенню до державної частини Музейного фонду України³.

Специфіка музеїв виявляється також у тому, що в їхній діяльності науково-дослідні й освітні функції тісно поєднуються. Збираючи першоджерела, створюючи таким чином джерельну базу для наукових досліджень і проводячи власні дослідження, музеї водночас займаються широкою популяризаторською діяльністю. Науково-дослідна робота є основою діяльності музеїв, кожного виду зокрема. Організація всієї діяльності музеїв на науковій основі – головне досягнення музеєзнавства.

¹ Верховна Рада України (ВРУ) : Закон №249/95-ВР від 1995-06-29 'Про музеї та музейну справу [редакція від 2000-12-07]

² Брюшкова Л.П. Учет музейных ценностей. //Музей. 2009. №8. С. 13-20.

³ Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ століття. К.: Злотограф, 2004 р. С. 80-93.

Завданнями наукової роботи музеїв є:

- дослідження музейних колекцій та їх наукова обробка;
- глибоке вивчення історії краю, міста чи села;
- опрацювання окремих тем, пов'язаних з експозицією музею;
- розробка питань методики і техніки музейної справи;
- розробка експозицій.

Уся науково-дослідна робота в музеях здійснюється за певним планом, який затверджує вчена рада музею. Наукова робота в музеях на сучасному етапі здійснюється: за допомогою розвідок на місці подій, експедицій, за допомогою архівних досліджень, вивчення матеріалів у бібліотеках, науково-дослідних інститутах, культурно-освітніх установах та закладах. Результати науково-дослідної роботи працівники музеїв оформляють у вигляді нових виставок, розділів експозицій, каталогів, методичних розробок екскурсій, наукового опису цінних експонатів, а також статей та монографій, буклетів, наукових праць тощо.

Розвиток культурно-освітньої роботи музеїв України сприяв виникненню її різноманітних форм і видів. Найбільш поширеними з них є: екскурсії, лекції, систематичні зустрічі з відвідувачами, тематичні вечори й конференції, робота пересувних музеїв, зустрічі з видатними людьми, тематичні виставки, дні відчинених дверей тощо. Екскурсійна робота - це основний вид культурно-освітньої діяльності музеїв. Найбільш поширеними є оглядові екскурсії.

Слід також зазначити, що історію розвитку музеїв, теорію та методику музейної роботи становлять предмет дослідження особливої науки – музеєзнавства. Музеєзнавство - порівняно молода історична дисципліна. В Україні ця дисципліна виникла в другій половині XIX ст. Музеєзнавство вивчає історію та закономірності розвитку музеїв, їх внутрішню організацію, систему наукового комплектування музейних фондів, документування й зберігання колекцій, а також опрацювання методики побудови музейних

експозицій, виставок, різних видів і форм науково-освітньої діяльності музеїв¹.

Справа в тому, що реальний життєвий досвід людини природним чином обмежений просторово-часовими межами його буття. Тому людина має потребу в доповненні безпосередньо одержуваних відомостей тією інформацією, яку він може тільки уявити собі. Культура знайшла одну з унікальних можливостей безмежно розширювати людський досвід, розсуваючи не тільки тимчасові, але і просторові його межі шляхом безпосереднього контакту людини з речами культури. При цьому речі здатні не тільки служити для набуття реального досвіду минулого, а й виступати в якості посередників в спілкуванні з віддаленими в часі або просторі культурами, підтримувати зв'язок між «видимим» і «невидимим» світами, з яких і складається для людини «цілий світ».

Таким чином, музей як соціокультурний інститут інтегрує в собі: «надприродні» якості самої людини, які проявляються в його особливому, «музейному» ставленні до світу; різні види, способи і механізми діяльності, спрямованої на збереження і актуалізацію культурних цінностей; продукти цієї діяльності, їх споживання людиною, в процесі якого він змінюється, розвивається, інтелектуально збагачується; установа як організаційно оформлену структуру для здійснення цієї діяльності.

На відміну від систем освіти, архівів і бібліотек, що сприяють подоланню вузькості кордонів конкретного людського досвіду шляхом надання вербальної інформації, музейний показ апелює насамперед до зорового сприйняття, яке безпосередньо занурює людини в ситуацію спілкування з дійсністю буття. У цьому випадку велику роль відіграє не лише зорове сприйняття, а і історія утворення музейного закладу. Щоб повністю уявити особливість музейних предметів та цінностей потрібно узяти як основний приклад установу з її історією формування.

¹ Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеезнавство: Навч. Посібник. К.: Знання, 2008. С.134.

Музей археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, має велике значення для вивчення історії закладу, він є майже ровесник самого університету. Формування музейних колекцій активно відбувалося у продовж багатьох років і мало велике значення для створення музею

При університеті у 1807 р. було засновано Кабінет старожитностей, накопичення та збереження археологічного матеріалу є основною метою кабінету. Тоді, у той же період до кабінету починають надходити предмети старовини, привезені з Ольвії та Воронежської губернії. Перші пожертвування доктора Ландбада до колекції надходять у 1803-1806 рр., він жертвує університету етнографічну колекцію, яка була зібрана під час першої російської кругосвітньої експедиції, керівником був І.Ф.Крузенштерн¹. Нажаль поповнення колекційних збірок відбувалося дуже повільно. Кількість експонатів у 1835 р. налічувала всього 103 одиниць. При Харківському університеті у 1837 р. був створений кабінет витончених мистецтв та старожитностей, куди були передані колекції різних кабінетів, у тому числі мюнцкабінету і кабінету старожитностей. Однак протягом усього ХІХ ст. колекція поповнювалася, в основному за рахунок пожертвувань. Це було обумовлено тим, що планомірних археологічних розкопок майже не проводилося в цей період. Та ще, у геологічному кабінеті університету був місцем зберігання більшості артефактів².

На території нашого краю розгортають масштабні дослідження, починається підготовка до проведення в Харкові ХІІ Археологічного з'їзду. У серпні 1902 р. знахідки з цих досліджень, старожитності з приватних колекцій займають місце на виставці ХІІ Археологічного з'їзду. Для Харкова це була вагома подія, у гостей міста та харків'ян вона користувалася значною популярністю. Майже 30 тис. чоловік відвідали виставку за два тижні її

¹Адмирал И. Ф. Крузенштерн, первый русский плаватель вокруг света: [очерк]. Петербург: Тип. Тренке и Фюсно, 1873. С. 1-15.

²Зайцев Б. П., Латышева В. А. Археологический музей Харьковского университета // Вестник Харьковского государственного университета, 1992. № 362: История. Вып. 25. С. 103-110.

роботи. Фонди Музею витончених мистецтв та старожитностей Харківського університету поповнилися матеріалами, які перейшли до них з виставки, це дало змогу створити при музеї окремих археологічний відділ¹.

В літературі згадується, Археологічний музей як самостійна наукова установа вже з 1919 р., але точної дати надання йому такого статусу немає. Професор О. С. Федоровський з того періоду обіймає посаду директора музею, він є одним із провідних українських археологів 20-30-х рр. ХХ ст.².

Отримання статусу міського музею, пов'язане з ліквідацією Харківського університету у 1920 р. Згодом музей переводять до більш просторого, окремого приміщення, та його робота стає більш розгалуженою в різних напрямках. Поповненню колекції надається важливе значення, активно починають проводити розвідки та розкопки, що допомагає зібрати більше фактичного та речового матеріалу, у той же час пріоритет належав науково-дослідній роботі. Надається велике значення науковій обробці матеріалів які було зібрано:, змальовуються та описуються артефакти, складаються археологічні мапи, друкуються наукові видань, а також відбуваються класифікації колекцій.

З відновленням у 1933 р. Харківського університету, Археологічний музей починає входити до складу історичного факультету.

Слід також відзначити, що основний успіх діяльності і розвиток музею Археології в першій половині ХХ ст. залежав і від ініціативності та відданості музейній справі його колективу, який очолювали провідні спеціалісти у галузі археології. З початку утворення музею ним керував О. С. Федоровський. Змінив його на цій посаді і очолював музей Археології Харківського університету до початку Великої Вітчизняної війни його учень - І. М. Луцкевич.

¹Скирда І. М. XII археологічний з'їзд: передумови, перебіг подій, історичне значення. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. С. 187-203.

²Скирда В. В. Харківський Археологічний музей під керівництвом О. С. Федоровського //Другі Сумцовські читання. Х., 1996. С. 9-11.

Таким чином, у результаті проведення харківськими дослідниками в 1920-30-х рр.. планомірних археологічних розвідок і розкопок, музейна колекція виросла до 200 тис. експонатів. Не тільки місцеві вчені, а і такі відомі археологи як А. А. Спіцин, М. Я. Рудинський, Б. В. Фармаковський, та ін., користувалися матеріальним збірками музею, це може свідчити про їх велику значимість. Надбанням музею вважалася його нумізматична колекція, яка нараховувала близько 40 тис. медалей і монет. Але, нажаль, колекції Археологічного музею були майже повністю знищені або розграбовані, це відбувалося у роки окупації Харкова.

Розкопки С. А. Семенова-Зусера якими він почав займатися у другій половині 1940-х років, стали відправною точкою відновлення колекції, чи навіть її створення. Вже у другій половині ХХ ст. видатні вчені Харківського університету займалися дослідженням археологічних пам'яток, вони зробили великий вклад у розвиток археології нашого краю, з них В.К. Міхеєв, В.І. Кадеєв, Ю.В. Буйнов, Б.А. Шрамко, К. Е. Гриневич, Б. П. Зайцев, В. А. Латишева, В. П. Андрієнко, , А. Г. Дяченко, , С. І. Береснев, А. К. Дегтяр, А.В. Криганов, С.В. Дьячков, М.В. Любичев, І.Б. Шрамко, В.В. Скирда, С.Б. Сорочан та ін.¹.

Дослідницька робота цих видатних вчених сприяла активному розширенню колекції музею. Результатом чого було створено значні колекції предметів епохи бронзи, скіфської епохи, античного періоду, черняхівської та салтівської археологічних культур ін. Навіть зараз щорічно працівники університету проводять кілька археологічних експедицій, матеріали цих експедицій переходять до університетських фондів музею.

Значна робота по організації діяльності університетського археологічного музею покладалася на його керівників та співробітників. У повоєнні роки та у другій половині ХХ ст. музей очолювали В.І. Кадеєв

¹Михеев В. К. Вклад ученых Харьковского университета в развитие археологии (1805-1990 гг.)// Вестник Харьковского университета: Историческая наука в Харьковском университете 1991. С.104-130.

(1953-1959 pp.), Б. П. Зайцев (1959-1964 pp.), В. П. Андрієнко (1964-1971 pp.), А. К. Дегтяр (1971-1998 pp.).

Вже починаючи з 1970-х pp. при музеї було створено Лабораторію спектрального аналізу археологічного металу, вона була першою в СРСР, ця лабораторія вплинула на розвиток археологічної науки. Фонди музею у цей період активно поповнювалися завдяки археологічним експедиціям та передачі приватними особами артефактів, не зважаючи на це музей довгий час не набував офіційного статусу¹. За наказом ректора у 1988 р. на базі існуючої колекції старожитностей при Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна було створено Музей археології та етнографії Слобідської України. Директором музею у цьому ж році було призначено В.В. Скирду. Свої обов'язки він виконував до 2012 р. За період починаючи зі створення МАЕСУ та закінчуючи 2012 р. у музеї відбулися значні зміни. Сама установа на момент створення МАЕСУ, складалася з трьох приміщень, які були дуже схожі не на музей у якому можна проводити наукову роботу з артефактами та експонувати знахідки, а на перенасичене сховище старожитностей. У штаті працівників МАЕСУ було лише три особи: Н. В. Чернігова старший лаборант, А.К. Дягтяр головний зберігач, та В.В. Скирда директор музею. У цей період активізувалися дослідження пам'яток салтівської культури, було підбито підсумки досягнень археологів Харківського університету, це було зроблено вперше, у вивченні цієї культури². Почалася плідна співпраця з Харківським історичним музеєм. У 2001 р. В.В. Скирда разом із В.С. Аксьоновим, завідувачем відділу археології ХІМ, провели розкопки на салтівському могильнику Червона Гірка. Музей набував активного розвитку, почали вести роботи над створення сучасної постійної діючої експозиції.

¹ Скирда В.В. Новые поступления в Музей археологии и этнографии Слободской Украины от частных лиц / В.В. Скирда // Древности 2006-2008. Харьков., 2008. С.238-240.

² Скирда В.В. Дослідження пам'яток салтово-маяцької культури археологами Харківського університету / В.В. Скирда // Сьомі Сумцовські читання. Х., 1997. С. 35-36.

І.Б. Шрамко очолила музей у 2012 р. Саме у цей період починається розробка концепцій нової постійної експозиції яка буде розташовуватися у Головному корпусі ХНУ імені В.Н. Каразіна. Так як основною ідеєю нової експозиції було показ цінність внеску університетських вчених в розробку проблем археології. Розробкою окремих вітрин займалися Ю.В.Буйнов, А.Н.Амер, В.В.Скирда, В.В.Скирда, В.О.Дмитрієв, С.І.Берестнєв, Т.М.Крупа, О.О.Крютченко, К.В.Мизгін, С.А.Задніков, С.В.Дьячков, А.О.Харламова, І.Б.Шрамко та В.Є.Радзієвська. На нарадах археологів Харкова ці проекти було представлено для обговорення у продовж 2013-2014 рр. Активну участь у розробці концепції та тематично-експозиційного плану нової музейної експозиції брали участь тодішній декан історичного факультету, завідувач кафедри історіографії, джерелознавства та археології, професор С.І. Куделко та С.І. Посохов.

У 2015 році наказом ректора Музей археології та етнографії Слобідської України перейменовано на Музей археології ХНУ імені В. Н. Каразіна. 20 листопада 2015 року було урочисто відкрито нову Виставкову залу музею. Нове приміщення Музею має просторі модулі для розміщення тимчасових виставок, Золоту комору та сучасне фондосховище у якому зберігаються особливо цінні знахідки.

Він не поступається іншим музеям, перлиною музею є стаціонарна виставка «Внесок вчених університету в розвиток археологічної науки». Постійна експозиція містить у собі дванадцять експозиційних блоків у яких підібрані найбільш цікаві артефакти, які відображають основні відкриття та ідеї університетських дослідників, їх вагомий внесок у вирішення різних наукових проблем. Мета постійної експозиції полягає у відображенні внеску університетських вчених в розвиток археології. Для прикладу, щодо змістовності, розміщення та наповненості експозиційних блоків, розглянемо перший експозиційний блок. Він присвячений фахівцям університетської археологічної науки, які зробили величезний внесок в її розвиток в цілому. Зацікавленість старожитностями в Харківському університеті почала

формуватися вже з початку його заснування в 1804-1805 роках. Початкові кроки в цьому напрямку були зроблені першим ректором Іваном Степановичем Ризьким, який в 1807 році передав археологічні матеріали з античної Ольвії в тільки що заснований Кабінет рідкостей університету.¹

Серед інших досить важливих напрямів діяльності в сучасний період достатня увага приділяється науково-фондовій роботі. Співробітники музею проводять роботу з упорядкування, систематизації та каталогізації колекцій Музею археології. Для кожного артефакту створюється уніфікований паспорт з фотографією та науковим описом експоната. Проводиться наукове вивчення колекцій, результати якого публікуються у наукових виданнях України та світу.²

Вивчення та збереження музейних предметів потребує не лише належних умов зберігання та наукової обробки, а часто і проведення консерваційних та реставраційних робіт. Музейний колектив тісно співпрацює з Харківським відділенням Науково-методичного реставраційного Центру України. Постійно отримує практичну, консультативну, методичну допомогу. Два співробітника Музею Д. О. Каргіна та С. А. Задніков³ пройшли підготовку у Реставраційному центрі за фахом «реставрація паперу» та «реставрація кераміки» і отримали відповідні сертифікати та право на проведення реставраційних робіт.

Музейними працівниками була проведена значна робота, ціллю якої було упорядкування архівних матеріалів, накопичених в результаті проведення археологічних експедицій та діяльності музею. Тепер завдяки цій роботі при Музеї функціонує архів, у якому було зібрано звіти науковців,

¹ Зайцев Б. П., Латышева В. А. Археологический музей Харьковского университета // Вестник Харьковского государственного университета, 1992. № 362: История. С.103-110.

² Шрамко И.Б. Бельское городище: основные этапы развития // Проблемы истории и археологии Украины: Материалы VII Международной научной конференции (Харьков, 28 -29 октября 2010г.). Харьков, 2010. С. 28-31.

³ Задников С.А. Ранняя античная керамика Бельского городища / С.А. Задников // Международные отношения в бассейне Черного моря в древности и средние века: Сборник материалов XII Международной научной конференции. Ростов на Дону, 2007. С. 19-21.

документи пов'язані з діяльністю університету та музею, а також зроблено бібліотеку.

Крім інших досягнень, Музей археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна перетворився на науково-освітній майданчик не лише університету, але і науково-освітніх та культурних закладів України. Про це свідчить проведення міжнародних та всеукраїнських конференцій, виставок та інших заходів. Зокрема, на базі Музею археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна проводиться робота секцій наукової конференції «Проблеми історії та археології України» під егідою Харківського історико-археологічного товариства. Традиційно в Музеї Археології проводяться конференції молодих вчених і студентів «Каразінські читання» секції щорічних Міжнародних наукових конференцій «Луньовські читання», та краєзнавчої конференції.

На протязі року на базі Музею працює дитячий археологічний гурток Малого Каразінського університету керівником якого є науковий співробітник К. Ю. Пеляшенко. Саме створені умови в музеї дозволили організувати таку роботу. Залучення підростаючого покоління та долучення його до археології, допомагає популяризувати археологічну науку, а те що це проходить під егідою Харківського університету популяризує і сам заклад. Така діяльність є гарною школою. У березні 2018 року спільно з Інститутом Археології України та Спільною археологів України проведена перша Всеукраїнська дитяча конференція «Археологіум».

Важливою складовою науково-популяризаційної роботи музею виступає виставкова робота. Слід відмітити, що незважаючи на те, що довгий час музей не мав відповідної експозиційної площі, а відтак і виставкової, на початку XXI століття музейні працівники розпочали презентацію результатів щорічних археологічних сезонів на базі Музею історії університету. З цього часу щороку функціонує виставка, присвячена підсумкам польового археологічного сезону, під час якої експонуються найцікавіші знахідки,

досліджені археологами Харкова та області. З відкриттям експозиційної зали Археологічного музею, ці виставки почали проводитися на його базі.

Одна з перших виставок присвячених експонуванню результатів археологічного польового сезону відбулася у 2016 році. Вона представляла усі науково-дослідницькі центри Харкова, які здійснювали вивчення й охорону археологічних пам'яток як на території Слобожанщини так і сусідніх областях. На цій виставці були представлені дослідження науковців проведені у 2016 році. Таких як, Л.І. Бабенко, І.А. Сніжко, науковці з Харківського історичного музею, які проводили дослідження стоянки біля с. Кам'янка.

С.А. Заднікова, І.Б. Шрамко, ХНУ ім.. В.Н. Каразіна, дослідження Більського городища.

К.Ю. Пеляшенко, науковець Харківського історичного музею, проводив розкопки Циркунівського городища.

Дослідження Герmano-Слов'янської археологічної експедиції, які очолювали учені ХНУ ім.. В.Н. Каразіна яку очолювали К.Г. Варачова, К.В. Мизгін, М.В. Любичев.

П.В. Остапенко, Відділ археології Північно-Західного Причорномор'я ІА НАН України, А.М. Домановський які проводили дослідження античної Тіри.

О.О. Лаптев з ДП ОАСУ «Слобідська археологічна служба», очолював дослідження Бочковського могильника.¹

В.В. Колода з ХНПУ ім.. Г.С. Сковороди, проводив Середньовічну археологічну експедицію, він продовжив вивчення городища в с. Мохнач Зміївського.

¹ Виставка-презентація результатів археологічного польового сезону – 2016. //Харківське історико-археологічне товариство. 2016. С. 2 URL: <https://khiao.wordpress.com/2016/11/03/news-40/> (дата звернення: 20.04.2021)

В.І. Квітковський ДП ОАСУ «Слобідська археологічна служба», дослідження Слобожанської ранньосередньовічної експедиції на селищі П'ятницьке-І

В.С. Аксьонов співробітник Харківського історичного музею, вів розкопки Верхньо-Салтівського катакомбного могильника.

А.В. Юрченко, Художній-меморіальний музей І.Ю. Рєпіна. Проводила розвідки експедиції Художньо-меморіального музею І.Ю. Рєпіна в басейні Сіверського Дінця.¹

Таким чином можна побачити яка чисельна кількість закладів веде співпрацю з Археологічним музеєм. Експонування цими установами своїх досліджень у виставковій залі музею, та у стінах університету виводить його експозиційну діяльність на новий рівень. Надає йому більшого статусу та популяризує.

У 2016 та 2017 році на виставці уперше були показані унікальні знахідки із поховань 6 ст. до н. е. представників знатних верств населення Більського городища, знайдених у курганному некрополі Скоробір.

У 2018 р. відбувалася виставка 3д моделей купален черепів «Печать предков».

18 квітня 2019 року у приміщенні Музею археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна відбулося відкриття виставки «Воїн у дзеркалі часу», присвяченої військовому озброєнню різних історичних епох.

31 жовтня 2019 р. було проведено виставку спільно з Національним науково-дослідницьким реставраційним центром України Харківською філією «Покликання – реставрація 35 років відданої праці» у рамках проекту «Реставрація без кордонів»

¹ Виставка-презентація результатів археологічного польового сезону – 2016 //Харківське історико-археологічне товариство. 2016. С. 3. URL: <https://khiao.wordpress.com/2016/11/03/news-40/> (дата звернення: 20.04.2021)

16 жовтня 2020 р. Відбулася виставка до 120-річчя відкриття салтівської культури «У пошуках археологічних пазлів». Кожен рік у приміщенні музею проводиться значна кількість виставок, які мають велике значення для розвитку та популяризації музею.

18 травня 2021 року відкрилася виставка до 100-річчя від дня народження видатного українського археолога, професора Каразінського університету Б.А. Шрамка, під назвою «Археологія як сенс життя».

Музейні співробітники підтримують активні наукові зв'язки з колегами з інших наукових і навчальних закладів, регулярно беруть участь у регіональних, всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях. Так наприклад, щорічно проводяться дослідження Салтівської культури, відбуваються експедиції Каразінського університету спільно з Музеєм історії, це свідчить про активну співпрацю музею з іншими музейними закладами. У 2016–2017 році співробітники Музею І. Б. Шрамко та С. А. Задніков брали участь у міжнародному проекті ТОРОІ (Німеччина) з вивчення стародавнього заліза, з 2015 року працюють спільно з Естонським Біоцентром над вивченням ДНК давнього населення України, у 2017 році представляли Більське городище та його колекцію на науковому проблемному семінарі «Скіфські питання» у Королівському коледжі Лондона. Нова Виставкова зала музею щорічно приймає понад 15 тис. відвідувачів, серед них почесні іноземні делегації та високопоставлені чиновники країни.

Однією з найважливіших робіт музею, є робота з відвідувачами. Проведення екскурсій являє собою одну з форм культурно-просвітницької діяльності музею. У Археологічному музеї відбуваються як оглядові екскурсії так і тематичні. Сам музей не є дуже великим, і здається що проведення тематичних екскурсій не можливе, але те як оформлена експозиція та представлені знахідки у вітринах і те як вони відображають певну культуру допомагає затриматися в будь-якої культури та розкрита її особливі риси. В основному екскурсії проводять тільки працівники музею, але

можливе також залучення студентів та волонтерів, які дуже часто відвідують музей та допомагають у його роботі. На таких події як «Ніч музеїв» волонтери допомагають співробітникам музею проводити екскурсії та слідкувати за порядком. Екскурсії проводяться для різних верств населення, музей відвідують школярі, студенти, старше покоління та навіть маленьким дітям цікаво подивитися на стародавні знахідки. У музеї є книга побажань та пропозицій, у якій відвідувачі можуть залишити свої відгуки, як позитивні так і негативні. Приміщення музею не є досить великим, тому для зручності екскурсовода та людей що замовляють екскурсії, група не має бути більшою ніж 15 осіб, іноді менше. Завдяки сучасним технологіям, виставкову залу було оснащено електронним гідом за допомогою нього можна прослухати екскурсію трьома мовами: українською, російською та англійською. Це трішки спрощує роботу екскурсоводам, та допомагає долучити більше людей до перегляду експозиції. У відвідувачів іноземців з'являється можливість відвідати музей без усяких обмежень. Екскурсії також проводять українською, російською та англійською. Дуже часто експозицію відвідують різні організації, дуже часто на своїх сайтах вони ділять ся враженнями і це також є важливо для музею, це більше його популяризує. Багатьом організаціям які відвідують університет, обов'язкова проводять оглядові екскурсії музеєм, це вказує на його статус та зароджує нові традиції.

Як висновок варто сказати, що Музей археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна є достоїнством Харківського університету, адже порівнюючи його з іншими музеями України можна виділити ряд факторів за яким він є безпосереднім лідером. Як приклад, у фондах музею знаходиться одна з найстаріших колекційних збірок.¹

Виставкова зала музею яка була відкрита у 2015 році, є найсучаснішою в Україні. Така зала дає можливість не лише для організації стаціонарної виставки, а і для влаштування тимчасової. Це безумовно є великим плюсом,

¹ Зайцев Б. П., Латышева В. А. Археологический музей Харьковского университета // Вестник Харьковского государственного университета, 1992. № 362: История. С. 106-110.

адже таким чином можна більш активно представляти та популяризувати артефакти музейної збірки, формувати та влаштовувати виставки музейних цінностей що знаходяться у фондах. Варто також згадати про активну діяльність співробітників музею з початку 2000-х років вони організовували пересувні виставки, це дуже тяжка робота. Така діяльність допомагає активному співробітництву з іншими музейним закладами та установами.

В стаціонарній виставці музеї представлені експонати, вік яких досягає III тисячоліття до нашої ери, пам'ятники епохи бронзи, раннього залізного віку, пізньоримського часу Великого переселення народів, козацтва, бондарихінської, салтівської, роменської і давньоруської культур, унікальні знахідки античної та візантійської цивілізацій, зроблені в Херсонесі Таврійському, що знаходиться під охороною ЮНЕСКО, і артефакти з Більського городища¹, найбільшого в Східній Європі, яке більшість дослідників ототожнюють з м. Гелон, згадуваним Геродотом.

У новій виставковій залі експонуються зброя праці, кінська зброя, предмети побуту, інструменти ремісників, прикраси, культові вироби з каменю, кістки, кременю, бронзи, міді, заліза, глини, скла, білого металу, бурштину та інших матеріалів - результати розкопок стародавніх поселень і поховань.

В цілому фонд музею налічує порядком 200 тисяч одиниць зберігання, крім фонду в музеї є бібліотека, а також «золота комора» - місце знаходження виробів з дорогоцінних металів і каменів. У фондосховищі сучасна система зберігання за Британською технологією у хімічно нейтральних боксах, воно створене за усіма стандартами. Золота комора фонду є другою у Харкові.

Музей археології Харківського університету, це не тільки виставковий простір, а і навчально-дослідний. Чудова можливість для працівників та

¹ Шрамко И.Б. Бельское городище: основные этапы развития / И.Б. Шрамко // Проблемы истории и археологии Украины: Материалы VII Международной научной конференции (Харьков, 28 - 29 октября 2010 г.). Харьков, 2010. С. 28

студентів працювати з колекціями на базі музею. В музеї встановлена найсучасніша система відеоспостереження, охорони. Це дозволяє охопити увесь музей та запобігти пропажі музейних предметів.

Роблячи висновок, треба сказати, що специфіка музеїв полягає також у тому, що їх освітні та науково-дослідні функції пов'язані. Адже вони займаються широкою популяризаторською діяльністю, вони збирають першоджерела, створюють джерельну базу, що дає можливість для проведення наукових і навіть власних досліджень. Важливим є те, що розуміння формування самого музею, його історія відкриває для зацікавленого глядача дає більший спектр розуміння музейних предметів і самого музею. Аналізуючи це питання, на прикладі історії Музею археології Харківського університету імені В.Н. Каразіна, можна зробити висновок, що кожна музейна установа має свою особливу історію створення та формування, і ця історія є такою ж неймовірною як самі предмети що знаходяться у її експозиції. А простеживши її шлях розвитку від колекції до музейного закладу, буде в безліч разів цікавіше для сприйняття усєї його колекції.

Таким чином історії створення та розвитку Музею археології, висвітлення значення його діяльності, збереження та популяризація історії найдавніших часів є дуже важливою як для самого університету так і для Харкова. варто показати також який внесок зробили вчені та працівники університету, щоб у наш час музей мав ім'я установи світового масштабу. На сучасному етапі музей набуває все більшого розвитку, він співпрацює з науковими установами не лише України а і світу.

Отже, Музей археології ХНУ імені В. Н. Каразіна є унікальним, та особливо цікавим для дослідження. В сучасних умовах він став майданчиком для подальшого розвитку історичної науки в Україні та археології зокрема. Крім цього він продовжує і розвиває освітні та музейні традиції університету.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНА ЕКСПОЗИЦІЯ: ПРИНЦИПИ ТА ПІДХОДИ

Одне із головних завдань музейного закладу його науково-популяризаційна робота, однією із основних форм якої виступає експозиційно-виставкова діяльність. Достатньо різноманітна і цінна археологічна колекція Харківського університету довгий час не мала можливості представити для широкого загалу безцінні артефакти, які розповідають як про найдавніший період з історії заселення території Слобожанщини і України в цілому, так і про розвиток археологічної науки в університеті. Співробітники музею завжди намагалися, частково в невеликих виставкових експозиціях, представляти матеріали із колекції в невеликій музейній залі в приміщенні вул. Трінклера, де він частково розташований і сьогодні.

У продовж досить довгого часу планувалося відкриття виставкової зали Музею археології, у якій могла б розташовуватися постійна експозиція, що відображала б історію розвитку археологічної науки та діяльності учених ХНУ імені В. Н. Каразіна у різний період часу. Відкриття нового приміщення музею відбулося 20 листопада 2015 року. Сама археологічна виставка розташовується у не дуже великому приміщенні, але досить просторому за можливостями організувати музейний простір. У цьому ж році музей був перейменований із Музею археології та етнографії Слобідської України в Музей археології ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Перший експозиційний блок несе багато інформації про вчених та співробітників музею, варто також частково розглянути наступні експозиційні блоки.¹ Наступна велика експозиційна вітрина присвячена пам'яткам епохи бронзи Дніпро-Донецького межиріччя. У цей період

¹ Додаток №1

населення починає використовувати в побуті бронзу. Основний археологічний матеріал, представлений у блоці, отриманий завдяки розкопкам в 80-90-ті роки минулого століття Новобудівничою експедицією Харківського університету під керівництвом Сергія Іларіоновича Берестнева.

Пам'ятки епохи бронзи досліджувалися також завдяки розкопкам, в тому числі і курганів, експедиціями Юрія Володимировича Буйнова, Валерія Олександровича Дмитрієва, Андрія Васильовича Криганова, Костянтина Юрійовича Пеляшенко, Ірини Борисівни Шрамко. Завдяки їх діяльності в музеї сформувалися колекції археологічних культур епохи бронзи.¹ У цьому блоці виділяється 3 основних археологічних культури, перша з яких ямна культура чи культура охрових могил епохи раннього бронзового віку, яка отримала назву від способу поховання. Носії культури ховали небіжчиків під насипом кургану у простих прямокутних ямах з дерев'яним перекриттям на спині і з підігнутими до верху ногами, а кістки посипали червоною мінеральною охрою.² Поруч з похованим клали шматок цього ж мінералу, надаючи йому символічне значення людського серця, що, мабуть, мало культовий сенс. Разом з небіжчиком в могилу клали деякі речі і їжу, які, за вірою первісних людей, були необхідні людині в загробне життя. Кургани цієї культури вважаються найдавнішими в світі і є ровесниками єгипетських пірамід. Глиняні горщики ямної культури мають круглодонну або яйцеподібну форму, орнаменту тут або зовсім немає, або на плічках судини розташовані відбитки шнура, що утворюють прямі лінії і трикутники. Найбільш поширеними є вироби з кременю, представлені нуклеусами, ножевидними пластинами, наконечниками списів, дротиків і стріл.³ Також зустрічаються зернотерки, камені для розтирання, кам'яні ступи, шліфовані кам'яні сокири з просвердленим отвором для рукоятки, виготовлення яких було досить трудомістким технологічним процесом. З кістки робилися

¹ Берестнев С.И. Восточнoукраинская лесостепь в эпоху средней и поздней бронзы (II тыс. до н.э.) / С.И. Берестнев. Харьков, 2001. 261 с.

² Додаток №2

³ Додаток №3

прикраси, рибальські гачки, шила і гарпуни. Унікальною знахідкою цього часу є частина бронзового браслета на ногу, який представлений у вітрині. Слід зазначити те, що племена ямної культури були скотарями, тому їх поселення практично невідомі.

У наступній частині вітрини представлена катакомбна культура, вона отримала свою назву за типом поховання.¹ Її населення ховало померлих у катакомбах під курганами. Кожен курган містить, як правило, не одне, а кілька поховань цієї епохи. Мабуть, в одному кургані ховали всіх померлих членів однієї патріархальної сім'ї. Катакомбна кераміка має дуже характерні форми: плоскодонні горщики з високим горлом і округлим тулубом, яке плавно звужується до дна.² В орнаментатії панують відбитки шнура, застосовуються зубчасті штампи, нігтьові відбитки, різьблені лінії та інше. Широко поширений візерунок у вигляді фестонів або трикутників, звернених вершиною до горла судини. Особливу групу культових посудин катакомбної культури складають глиняні курильниці. У них закладалися пряні трави і використовувалися як пахощі. Це, ймовірно, мало релігійний характер. Населення широко використовувало різні кам'яні знаряддя: з кременю робилися ножі, скребки, різці, наконечники стріл. Особливий інтерес представляють піщаникові формочки, що складаються з двох половинок, які мають напівциліндричні жолобки в центральній частині. Можливо це випрямлячі держаків стріл. У катакомбних похованнях іноді трапляються гральні кістки у вигляді баранячих астрагалів. Також існує припущення, що ці кістки могли використовуватися для ворожіння. Металеві вироби в похованнях представлені дрібними предметами: виявлені бронзові шила, ручний браслет і намиста, де з бронзою сумісні і скло, і глина, а також кинджали.

¹ Додаток №4

² Берестнев С.И. Поселение Таранцево и вопрос о населении днепровского лесостепного Левобережья в начале раннего железного века / С.И. Берестнев // РА. 1994. № 3. С. 121–140.

Племена катакомбної культури вели осілий спосіб життя, тому вони відомі багато в чому завдяки поселенням. У цьому в певному роді полягає їх особливість.

Ще однією культурою бронзової епохи є зрубна культура, яка названа по типу поховання, могилу вкладали зрубамі, які перебували в деяких могилах або над ними.¹ Зрубні кургани - це насипи, під якими знаходяться зруби, ями прямокутної форми, обліковані колодами.² Небіжчики розташовані в могилі в скорченому положенні на лівому боці в позі сплячої людини. Як виняток на правому боці іноді лежать жіночі та дитячі кістяки. У похованнях знаходять невелику кількість речей: кістяні вироби, глиняний посуд гострореберної і банкової форми. Кількість бронзових виробів в епоху пізньої бронзи різко збільшується, на поселеннях знаходять ливарні форми для відливання різних предметів, в тому числі кинджалів. У побуті зазвичай використовували кремій, також були знайдені зернотерки, кварцитовий розтиральник та інші предмети. У вітрині показані різні вироби з кістки і рогу: топірець, мотика, шпателі, штампи, проколки, наконечники стріл і прясла. Унікальною знахідкою можна вважати кістяний псалій, який свідчить про використання місцевими племенами коней для верхової їзди.

Ці три культури які представлені у першому експозиційному блоці, були виділені відомим археологом Василем Олексійовичем Городцовим на початку ХХ століття в ході підготовки до XII Всеросійського Археологічного з'їзду, який, нагадаємо, проходив в Харкові.

На межі переходу від бронзового до раннього залізного віку в Дніпро-Донецького лісостепу проживали племена бондарихінської культури, що отримала назву від одного з поселень поблизу села Бондариха в околицях Ізюму. Вона датується XII - IX ст. до н.е. Перші пам'ятники цієї культури в 1953 році виявив вчений нашого університету Борис Андрійович Шрамко, а

¹ Додаток №5

² Березанская С.С., Отрощенко В.В., Чередниченко Н.Н., Шарафутдинова И.Н. Культуры эпохи бронзы на территории Украины. Київ: Наукова думка, 1985. 164 с.

значний внесок у дослідження культури зробив Юрій Володимирович Буйнов, який розкопав тут цілий ряд пам'ятників, відкрив могильники цього населення, довівши, що єдиним обрядом поховання була кремація.¹

У вітрині представлені дві похоронні урни цієї культури зі схемою розміщення.² Крім інгумаційних поховань населення багатьох культур практикувало кремація - спалення небіжчиків при подальшому приміщенні праху в урну.³ Кераміка культури переважно виражена уламками плоскодонних горщиків зі слабо відігнутих віночком і горщиками баночного типу. Орнамент дуже часто наносився за допомогою вдавлених, зроблених кінцем плоскої або закругленою палички. Специфічною рисою культури є відомий орнамент «бондарихінський бантик» і «виноградне гроно».⁴ Крім глиняного посуду при розкопках було виявлено цікава знахідка - глиняний виріб у вигляді бездонного конуса з численними отворами в стінках. Імовірно, такі посудини використовувалися в якості курильниць. Також зустрічаються культові бронзові вироби, в основному це шила і ножі. Бондарихінці жили в епоху дефіциту бронзи, в зв'язку з чим для виготовлення знарядь праці в основному використовували кремій і кістка. Бронзові предмети, знайдені на поселеннях, як правило імпортовані. У пошуках заміни дефіцитного металу бондарихінці почали освоювати виробництво заліза. Саме в цій культурі ми знаходимо сліди обробки заліза і перші залізні вироби.

Третій експозиційний блок присвячений раннього залізного віку Дніпро-Донецького межиріччя, датується IX-III ст. до н.е. У цей період відбуваються значні зміни в історії стародавнього населення межиріччя Дніпра і Дону. Ці зміни насамперед пов'язані з освоєнням і впровадженням заліза, появою в Північному Причорномор'ї кочових племен - кіммерійців і

¹ Буйнов Ю.В. Поселення бондарихінської культури біля с. Червоний Шлях на Харківщині / Ю.В. Буйнов // ВХУ. 2003. Вип. 35. С. 4–13.

² Додаток №6

³ Буйнов Ю.В. Поховальні пам'ятки та поховальний обряд бондарихінської культури / Ю.В. Буйнов // Археологія. 2006. № 4. С.60–67.

⁴ Додаток №7

скіфів, які принесли нові культурні традиції.¹ Це перші народи Північного Причорномор'я, які вже згадуються в письмових джерелах. Їх прихід на територію України з Кавказу ознаменував початок нової Скіфської епохи. Ці іраномовні кочівники залишили після себе в основному похоронні пам'ятники - кургани. Саме в курганних археологічних комплексах переважають предмети кінської упряжі, а також різні види зброї: наконечники стріл, мечі-акінак, що володіють невеликими розмірами, малою вагою і високою мобільністю, списи, дротики, елементи захисного панцира і поясні гачки. Місцеве землеробське населення Лісостепу залишило велику кількість укріплених городищ і поселень. На цих археологічних пам'ятках виявлено багато житлових, господарських, виробничих та культових об'єктів, різноманітних предметів матеріальної культури, які відображають всі сфери життя. До таких відносяться господарські та ремісничі інструменти, місцевий глиняний посуд, яка ліпилася вручну і обпікалася в спеціальних печах, культові предмети.² Крім місцевих виробів на пам'ятках лівобережного Лісостепу починаючи з VI століття до н.е. широко поширюється грецький імпорт: амфори, металеві дзеркала, скляне намисто, які потрапляли сюди в результаті торгово-обмінних контактів з містами-колоніями Північного Причорномор'я.

Наступний експозиційний блок присвячений поселенню раннього залізного віку Більському городищу в Полтавській області, що існувала з другої половини VIII до кінця IV ст. до н.е.³ Воно вважається найбільшим у Східній Європі, його площа складає майже 5 тисяч гектар. Більшість вчених ототожнюють його з містом Гелон, яке описує у своїй «Історії» давньогрецький історик Геродот. Вперше археологічні розкопки на городищі провів в 1906 році Василь Олексійович Городцов.⁴ Практично без перерви,

¹ Додаток №8

² Додаток №9

³ Шрамко Б. А. Розкопки курганів VII–IV ст. до н.е. поблизу Більська / Б.А. Шрамко // Археологія. 1994. № 4. С. 117–133.

⁴ Шрамко Б.А. Возникновение Бельского городища / Б. А. Шрамко // Древности 1997–1998. Харьков: «Бизнес Информ», 1999. С. 50–58.

починаючи з 1958 року дослідженням цього пам'ятника ось уже майже 60 років займаються вчені-археологи нашого університету. Матеріали їх роботи представлені в вітрині. З кінця 50-х років до 1995 року масштабні розкопки тут провів Борис Андрійович Шрамко.¹ Вивчення цього поселення пов'язано також з іменами його учнів: Владислава Петровича Андрієнко, Алли Олексіївни Моруженко, Юрія Миколайовича Бойка. В останні десятиліття планомірне дослідження городища проводять Ірина Борисівна Шрамко і Станіслав Анатолійович Задніков. Більське городище поступово розвивалося з другої половини VIII по IV століття до н.е. як торгово-економічний, політичний і релігійний центр лісостеповій Скіфії. Городище складається з окремих укріплень - Західного, Східного, а також Куземінського порту на півночі.^{2 3}

Найбільш древнє зміцнення – Західне яке має площу близько 95-ти гектар.⁴ Воно було засноване переселенцями з правого берега Дніпра в кінці VIII століття до н.е. Перші поселенці принесли з собою чернолощенний столовий посуд, прикрашений різьбленим геометричним орнаментом, заповненим білою пастою. На поселення стали надходити обсяги імпорту з західних територій: топірець з крильцями, пінцет, бронзова підвіска-трапеція та інші матеріали, представлені в вітрині. З'явилися в Північному Причорномор'ї близько середини VII століття до н.е. скіфи принесли з собою з Передньої Азії згадані раніше нові культурні елементи, такі як знаменитий «звіриний стиль», нові типи озброєння і кінської вуздечки. Так, на городищі знайдені скіфський акінак, бронзові наконечники стріл різних типів, предмети кінської вуздечки. Особливий інтерес викликають кістяні і рогові предмети, оформлені в звіриному стилі: шпилька, псалії та інші. Деякі з них

¹ Шрамко Б.А. (1954). Археологічні дослідження (розвідки та розкопки) у Харківській та Полтавській областях Северодонецької археологічної експедиції ХДУ ім. О.М. Горького в [1954 р.] // АМА ХНУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 9.

² Шрамко И.Б. О начальном периоде существования Бельского городища / И.Б. Шрамко // Від Кіммерії до Сарматії, 60 років відділу скіфо – сарматської археології. К., 2004. С. 103–106.

³ Додаток №10

⁴ Додаток №11

унікальні і не мають аналогії. Різноманітні і бронзові прикраси - різні сережки, шпильки, браслети. У цей час з'являються дзеркала з бронзи, одне з них знаходиться у вітрині. На кінці ручки воно прикрашене фігурою пантери. Можливо такі дзеркала виробляли в Ольвії, проте на нашому просторі це нетипова фігурка тварини, виконана в місцевій манері, що дає підстави стверджувати про роботу місцевого майстра.

Ймовірно, практично відразу поселення почало розвиватися як найбільший торговий центр. Про велику роль торгового обміну свідчать знахідки античної кераміки, в тому числі і амфор, в яких привозили вино. Примітно, що в Більську знайдено ранній Родосько-іонійський грецький розписний посуд, привезений в результаті торговельних відносин з Березанню - першою грецькою факторією в Північному Причорномор'ї. Такий посуд відомий всього на трьох городищах українського Лісостепу: Немирівському на Бузі, Трахтемирівському на Дніпрі і Більському на Ворсклі. Крім красивого і дорогого парадного посуду на городищі знайдені ольвійські монети і свинцеві торгові злитки.

Жителі Західного укріплення довгий час зберігали свої релігійні традиції. При розкопках були виявлені наземні культові приміщення, в яких іноді влаштовували підняті над підлогою орнаментовані вівтарі з візерунком у вигляді меандру - біжучої хвилі. При проведенні культових дій часто бронзовими ножами заколювали жертвних тварин, іноді замість живої тварини робили з глини статуетку і ламали її, що мало таке ж символічне значення. На черпачках помітні сліди червоної фарби-охри, яка, мала магічне значення.¹

У врізці підлоги ми можемо побачити скелет собаки-лайки з намистом з фаянсового бісеру, надітим на шию.² Це єдиний випадок поховання тварини з прикрасою, яке вказує на особистісне ставлення до нього господаря. Скелет

¹ Б.А. Шрамко Звіт Донецьке городище II пол. 50-х рр. XX ст. м. Харків, 1966 р // Архів МА ХНУ імені В.Н. Каразіна. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 72.

² Додаток №12

був виявлений на дні житла і датується серединою VII століття до н.е. Унікальність знахідки полягає в тому, що для настільки раннього часу такі намиста були рідкістю - дорогим, привізним товаром. Відомі знахідки таких бус в ранніх елітних похованнях на території скіфського світу.

Населення з абсолютно іншими традиціями жило на Східному укріпленні.¹ Його площа становила приблизно 85 гектар, а виникло воно в середині VI століття до н.е. Можна відзначити, що одночасно ці укріплення існували на протязі близько 150-ти років. Перебуваючи на відстані в 5 кілометрів один від одного, вони зберігали свої традиції практично в усьому, починаючи від звичайної кераміки і домобудівництва, закінчуючи релігійними віруваннями. Східне укріплення існувало в період розквіту життя на городищі. Тут виявлено велику кількість майстерень: гончарна, бронзолivarної і ковальська. Ми бачимо повний набір інструментарію ремісників, що включав крім усього іншого ливарні форми і штамп для карбування золотих бляшок.²

Місцеві жителі також вели активну торгівлю з античними центрами Північного Причорномор'я. Тут знайдені фрагменти амфор з клеймами і столовий посуд. Ймовірно, що на городище могли приїжджати грецькі купці. Сухопутний шлях займав не менше двох тижнів тільки в одну сторону. Свідченням перебування греків на городищі можуть служити товарні злитки, уламки рибної страви і античного світильника. Такими предметами місцеві варварські племена не користувалися, зате рибні страви з соусницею в центрі і красиві світильники добре відомі в античному світі. Слід також зазначити, що населення Скіфії не мало грошового обігу, а торгівля здійснювалася способом обміну товару на товар. Безумовно імпортової є мірна лінійка, а також унікальні бронзові персні-печатки з антропоморфними зображеннями на щитках.

¹ Додаток №13

² Б.А. Шрамко Звіт Східний Більськ 1959, 1966 рр. м. Харків, 1966 р // Архів МА ХНУ імені В.Н. Каразіна. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 75.

В музейній колекції є найбільша і виразна колекція культових статуєток, що зображають тварин, птахів і людей. Майстри прекрасно передали не тільки характерні особливості тварин, фігури людей, а й деякі портретні риси - форму носа і зачіски. В одній з господарських ям вдалося виявити цілий набір священних предметів, пов'язаних із землеробським культом: візок, богиню родючості, мініатюрне рало, бичачу упряжку і так далі. Це єдиний культовий комплекс подібного роду.

Центральна вітрина музею присвячена вкладу харківських археологів у дослідження античних і середньовічних пам'яток Північного Причорномор'я.¹

У цій вітрині представлені експонати з розкопок Ольвії та Херсонеса Таврійського. Херсонес, що існував понад дві тисячі років, на довгі роки став основним об'єктом вивчення античних пам'яток Криму. Його вивчав Володимир Іванович Кадеєв, учень Костянтина Едуардовича Гриневича, також зв'язав частину свого життя з цим грецьким полісом. Зараз цей пам'ятник знаходиться під охороною всесвітньої організації ЮНЕСКО. У IV столітті до н. е. Херсонес розширює свої володіння на прибережну зону Західного Криму, в результаті чого з'являється цілий ряд підвладних йому населених пунктів, найпівнічнішим з яких стало поселення Маслини. Цей пам'ятник досліджувався Північно-Кримською експедицією, окремим загоном якої протягом 14-ти років керувала Валерія Олександрівна Латишева. В результаті її багаторічних досліджень була сформована різноманітна колекція античних предметів, що зберігаються в фондах музею. Поселення Маслини було розкопано повністю, що дозволило дослідниці встановити його роль в історії Херсонеса в період з IV по II століття до н. е. Одночасно відбувалися дослідження на поселенні Гроти, яке також належало хорі Херсонеса Таврійського.²

¹ Додаток №14

² Раскопки нового античного поселения Маслины в Северо-Западном Крыму // КСИА АН СССР. 1978. Вып. 156 : Античность и варварский мир. С. 53–61.

Про побут давніх поселенців можуть розповісти цільні форми посуду: амфори з клеймами, глечики, миски, рибні страви, чорно і краснолощенний посуд, а також ткацькі грузила, точила, зернотерки. Унікальною є колекція теракотових статуєток, які демонструють духовну культуру і мистецтво греків. Цікавими зборами представлені туалетні флакони, керамічні світильники а також скляні жіночі прикраси і вироби побутового характеру.¹ Про грошовий оборот античного часу свідчить колекція монет Херсонеського і Ольвійського карбування. Наявність карбування підтверджує, що міста знаходилися на високому торгово-економічному рівні.²

Врізка у підлозі, показує те, що частина приморського міста в наші дні є затопленою. Вона фіксує факт відкритий В. І. Кадеєвим в 1965 році, де частини оборонної стіни ранньосередньовічного Херсонеса. Цю інформацію вдалося отримати завдяки роботі загону водолазів, які разом з археологами вивчали стародавнє місто. Дослідження Херсонеса тривали до 2013-го року включно.³

Подібна ситуація склалася з ще однією експедицією нашого університету на чолі з Сергієм Володимировичем Дьячкова, яка займалася дослідженням середньовічної фортеці Чембало поблизу Балаклави, що належить Генуезській морській республіці в XIV - XV століттях. Нашим археологам вдалося знайти герб, який кріпився над воротами в замок.⁴

Також під час розкопок було виявлено майданчик для великої металної машини требюше і 208 кам'яних снаряда загальною вагою близько 7,5 тонн, а також залізні обладунки захисників фортеці - брігандіну.⁵ Розкопки однієї з веж розкрили велике водосховище, над яким

¹ Терракота из раскопок поселения херсонесской хоры Маслины // Древности, 1994: харьк ист.- археол. ежегодник. X., 1994. С. 127–140.

² Додаток №15

³ Додаток №16

⁴ Археологические исследования генуэзской крепости Чембало в 2000–2005 гг. // Древности, 2005: харьк. ист.-археол. ежегодник. Харьков, 2005. С. 212–227.

⁵ Додатки (Чембало)

розміщувалася бойова площадка для балісти.¹ У 2013 році виявлено залишки гарнізонного арсеналу - 2,5 тисячі залізних арбалетних болтів і майже 500 пластин захисного обладунку. У великих кількостях на фортеці знаходять фрагменти столової кераміки місцевого та імпортного походження. Унікальні археологічні комплекси Чембало за своїми кількісними показниками перевершують всі відомі в Східній Європі аналоги.

Наступна вітрина присвячена пам'ятці Черняхівської культури пізньоримського часу та початку Великого переселення народів у села Війтенки Валківського району Харківської області, дослідженням якого на базі університету займається молода Німецько-Слов'янська археологічна експедиція на чолі з Михайлом Васильовичем Любічевим.²

В результаті активних робіт, проведених експедицією, був отриманий різноплановий речовий матеріал, що характеризує типові для черняхівської культури Східної Європи боку життя місцевого населення, верхівку якого склали готи.³

Черняхівська культура відчувала сильний західноєвропейський вплив, про що свідчать знайдені на поселенні срібні римські динарії з зображеннями римських полководців, що потрапили сюди шляхом торгово-обмінних контактів, а також імпортні скляні посудини, виготовлені в римських склоробних десь в межах середнього Рейну, та скляні намиста.⁴ У вітрині можемо бачити малюнок житла, в якому проживали носії культури, трохи нижче - ремісничі інструменти, сільськогосподарський інвентар, круглі

¹ Требуше генуэзской крепости Чембало (XIV–XV вв.) / Н. А. Алексеенко, С. В. Дьячков // LAUREA: К 80-летию профессора Владимира Ивановича Кадеева : [сб. науч. тр.]. Харьков, 2007. С. 124–135.

² Додатки №17

³ Любичев М.В. Наземные сооружения на поселении черняховской культуры Войтенки (по материалам раскопок 2004-2009 гг.) / М.В. Любичев // Археологія і давня історія України. К., 2011а. Вип.6: Стежками археології. С. 111-120.

⁴ Мызгин К.В. Некоторые аспекты политической и экономической истории населения днепродонецкой лесостепи во второй четверти I тысячелетия н.э. по нумизматическим данным / К. В. Мызгин // Древности Центральной и Восточной Европы эпохи римского влияния и переселения народов. Germania-Sarmatia. – Калининград, 2008. С. 68-87.

кам'яні зернотерки і жорна, побутові предмети, кістяні проколки і елементи озброєння.¹

Слід акцентувати увагу на відкритих на городищі гончарних горнах, де посуд виготовлений з застосуванням гончарного круга, піддавалася рівномірної термічній обробці.

Культура цікава своїми похованнями - біритуальними могильниками, на яких трупопокладення поєднуються з кремаційними урнами. Цю культуру часто також називають культурою похоронних урн на основі рясних знахідок даного типу поховання. Схему кремації ви можете побачити у вставці в підлозі.²

Нашими вченими досліджено понад 200 біритуальних поховань, що дали уявлення про похоронні традиції населення цієї епохи. Предмети поховального інвентарю дозволили зробити реконструкцію жіночого і чоловічого костюма, виділити основні типи предметів матеріальної культури.³ Кістяні гребінці і бронзові фібули, розміщені у вітрині, зустрічаються повсюдно, чого не можна сказати про досить рідкісні бісерні ювелірні прикраси зі скла і бурштину. Крім гончарної галузі технологічний процес не обійшов стороною і галузь ткацтва. На схемі у вітрині можна простежити принцип роботи ткацького верстата з використанням глиняних вантажів.

Наступна вітрина під назвою скарби Древніх слов'ян, що датується другою-третьою чвертю I тисячоліття, є результатом розвідок і розкопок Бориса Андрійовича Шрамка в середині 50-х - 60-х роках XX століття. Тоді були відкриті ранньослов'янські пам'ятники Пеньківської культури в басейні Сіверського Дінця. Список старожитностей Пеньківської культури поповнився завдяки археологічним дослідженням Юрія Володимировича Буйнова, Олександра Григоровича Дьяченко та Анатолія Костянтиновича

¹ Любичев М.В. О постройках на селище черняховской культуры Войтенки 1 (по раскопкам 2004-2005 годов) / М.В. Любичев // АЛЛУ. 2006. № 2. С. 79-89.

² Додатки №18

³ Додатки №19

Дегтяря. Однак спеціальні дослідження епохи становлення цієї слов'янської культури пов'язані дослідженнями Михайла Васильовича Любічева, який присвятив їй вивченню дисертаційну роботу. Однією з важливих знахідок є бронзова фібула київської культури, виконана під впливом традицій черняхівської культури.¹

Набір посуду Пеньківської культури дуже простий: його основу складають ліпні горщики, миски і глиняні сковорідки, при цьому майже вся кераміка не має орнаменталії. Відносна бідність матеріальної культури поселень компенсується так званими скарбами. До складу слов'янських скарбів входять поясні набори, прикраси та інші цінні речі.

У вітрині є бронзові предмети Ціпляєвського скарбу ранніх слов'ян: браслет, підвіски, пряжка від чоловічого пояса і шийна гривня. Більша частина цих предметів зроблена місцевими майстрами-ремісниками.

Один з найяскравіших комплексів був знайдений на поселенні біля села Циркуни - це набір ремісника, який складається з кам'яних ливарних форм, тигля, сопла це свідчить про місцевий рівень ювелірної справи ранніх слов'ян, яка пізніше стане одним з характерних рис матеріальної культури першої держави слов'ян - Київської Русі.^{2 3}

Наступна вітрина відображає історію розкопок Салтівської культури. Починаючи з VIII століття на східних кордонах слов'янського світу відбувається становлення нової держави - Хазарського каганату. В цей час на нашій території співіснували два світи, які активно взаємодіяли між собою - кочовий світ степу і лісостепової землеробський світ.⁴ Продуктом такої взаємодії стала Салтівська археологічна культура - національна культура Хазарського каганату, що існувала в VIII - X століттях. Носії цієї культури розрізнялися в етнічному плані, що особливо яскраво відбилося в поховальному обряді. На нашій території відомі катакомбні поховання, які

¹ Додаток №20

² Додаток №21

³ Додаток №22

⁴ Додатки №23

пов'язують з кочовими аланами які прийшли з Північного Кавказу, ямні могильники, які стосуються напівкочовим болгарам, а також кремації.¹

Варто відзначити, що саме з Верхньосалтівського археологічного комплексу почалося вивчення даної культури. У 1900 році вчитель місцевої школи Василь Олексійович Бабенко виділив окрему Салтівську культуру, тому ця пам'ятка стала епонімною. В даний час дослідженням Салтівських катакомбних поховань займається Верхньосалтівський археологічна експедиція на чолі з Віктором Степановичем Аксьоновим та Валерієм Володимировичем Скирдою.

Серед речей досить впізнаваною є підвіска-амулет із зображенням коня. Оскільки в минулому алани були кочівниками, кінь користувалася у них особливою пошаною. Характерними для аланів були також кухлі з отворами для пальців рук і глечики з відігнутим з двох сторін під водостік шийкою.

Іншим етнічним компонентом салтівської культури були напівкочові болгари, які ховали своїх померлих в простих ямах. У вітрині є речі, виявлені в ямних похованнях: печатка, перстень, браслет, поясні підвіски і прикраси. Варто відзначити, що в кочовому середовищі якщо воїн користувався великою повагою, то багатше був його поясний набір.

Ще один етнічний компонент у складі салтівської культури виражений кремаціями. У вітрині є схеми кремаційних поховань Сухогомольшанського могильника і представлено саму кремацію з характерними для неї речами. Щодо етнічної приналежності цих поховань у вчених єдиної думки немає. Одні вважають їх слов'янами на підставі похоронного обряду, інші - уграми, адже іноді серед речей Салтівської культури зустрічаються шумливі підвіски, характерні для фінно-угорських народів Півночі. Інший інвентар, характерний для кремаційних поховань, представлений бляшками, фібулами,

¹ Михеев В.К. Новый грунтовый могильник салтово-маяцкой культуры в с. Червоная Гусаровка / В.К. Михеев // Древности. X., 1994. С. 37-38.

ножами, та іншими металевими виробами.¹ Внизу у вітрині представлений посуд салтівської культури. Важливе місце займали торговельні зв'язки з сусідніми народами, зокрема з населенням Криму, звідки на салтівські селища і городища потрапляли ойнохои і амфори. Існує думка, що Салтівці володіли власною писемністю, адже часто на Салтівських речах трапляються знаки-тамги, характерні для аланів.

Доказом активних торгових відносин служать срібні арабські дирхеми IX-X століть. У вставці в підлозі представлений Безлюдівський скарб, виявлений нашими археологами в Безлюдівці, що поблизу Харкова, в 1930 році. Тут розташовані 1092 монети.²

Однак Салтівці підтримували з сусідами не тільки мирні відносини. Про це свідчать як укріплені фортеці, так і різноманітна зброя, виявлена в основному в похованнях.³

Взагалі, витонченість речей говорить про те, що Салтівці були хорошими ремісниками. Ремісниче виробництво було зосереджено в першу чергу на селищах. Вгорі вітрини представлені різні типи Салтівських жител: напівземлянки, характерні для хліборобів, і кочівницькими юрта. Військові і господарські потреби в залізних виробках забезпечували, які використовували спеціальні інструменти.

З асортименту продукції бачимо, що частина салтівського населення вела осілий спосіб життя і займалася землеробством. Однак, як уже зазначалося, інша його частина в минулому була кочівниками.

У середньовіччі розвивалося і ливарне виробництво. На полицях виставки знаходяться ливарні формочки і штампи давньоруської культури.

Часто по сусідству з Салтівцями жили носії роменської культури - слов'яни. На місці деяких роменських поселень VIII - X століть пізніше

¹ Чернігова Н.В. Бабенко В.О. та дослідження археологічного комплексу в с. Верхній Салтів / Н.В. Чернігова // Археологія. 2000. № 4. С. 116-119.

² Додаток №24

³ Чернігова Н.В. Бабенко В.О. та дослідження археологічного комплексу в с. Верхній Салтів / Н.В. Чернігова // Археологія. 2000. № 4. С. 116-119.

виникли давньоруські городища. Найвідомішою археологічною пам'яткою, пов'язаною зі слов'янським населенням на Харківщині, є городище Донець, що існувала в X - першій половині XIII століття. Знахідки з цього городища є наступною частиною експозиції.¹

Першочергова роль в дослідженні городища належить Вадиму Васильовичу Пассеку, якому ще в першій половині XIX століття вдалося довести, що це не Каганове городище, як вважалося раніше, а літописне місто Донець, яке згадується в Іпатіївському літописі. Саме з цим городищем пов'язані деякі події, описані в «Слові о полку Ігоревім». Археологічні розкопки на городищі вперше провів Володимир Олексійович Городцов в період роботи XII Археологічного з'їзду. Масштабні розкопки на городищі проводила експедиція Харківського університету на чолі з Борисом Андрійовичем Шрамко. Вперше були отримані повні дані про матеріальну культуру, планування міста, особливості його розвитку, ремісничому виробництві.

На городище розвивалося керамічне виробництво. У експозиції зображення роменської печі для випалювання кераміки, яка була розкопана на городище. Форми кераміки і їх орнаментация говорять про безперервність традицій, адже ліпний Роменська посуд був прототипом гончарного давньоруського посуду. Кожен майстер-гончар ставив на денці посуду власне клеймо. Зображення на денцях тризуба - знака Давньоруської держави - свідчать про те, що городище Донець в XII-XIII століттях було частиною етнокультурного простору Київської Русі. Воно входило до складу Переяславського князівства і прикривало південні рубежі Давньоруської держави на кордоні зі степом.

У давньоруський період зміцнюється поняття приватної власності - на оселях з'являються замки. Відбувалися зміни і в релігійних поглядах - йдуть елементи язичництва і розвиваються християнські вірування становили

¹ Додаток №25

культурний симбіоз. У вітрині представлені як язичницькі підвіски, так і християнський хрестик.

Однак не варто забувати про кочівницьких світі, який був сусідами з русичами. Про нього яскраво нагадують наконечники стріл, знайдені на городищі. Набіги на давньоруські поселення здійснювали печеніги, тюрки, а особливо довго тривала боротьба з половцями. На згадку про це внизу зображений курган, де кочівники ховали своїх померлих, і голова половецького статуй. Кам'яна баба, яка стоїть на вході в музей, також відноситься до даного періоду. Такі статуї були пов'язані з культом предків і встановлювалися в пам'ять про померлих родичів.

В середині XIII століття городище Донець було залишено жителями, але все одно спалено татаро-монголами. Для Київської Русі настали важкі часи - була встановлена залежність від Золотої Орди.¹ Більшість давньоруських поселень занепадає, однак невелика частина населення на нашій території залишалася. Про функціонування навіть в ці важкі часи Великого Шовкового торгового шляху каже унікальна знахідка на городище Донець - дзеркало з арабським написом.

Наступна вітрина відображає золотоординського періоду, який датується другою половиною XIII - XIV століттями. Важливою подією у вивченні монгольського періоду стало дослідження в 2006 році Іриною Борисівною Шрамко першого відомого на Харківщині золотоординського поселення Олешки. Вгорі у блоці представлений план житла, розкопаного на поселенні.²

Тут були виявлені як предмети, співвідносні з кочовим світом, так і предмети, які продовжують землеробські традиції попередньої епохи. Особливо яскраво це проявляється в кераміці, частина якої видається не дуже вдалою копією давньоруської, якщо звернути увагу на її фрагменти зі

¹ Б.А. Шрамко Звіт про роботу Скіфо – слов'янської археологічної експедиції ХДУ ім. О.М. Горького у 1959 р. // Архів МА ХНУ імені В.Н. Каразіна. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 8.

² Додаток №26

схожим орнаментом, також зустрічаються рибальські снасті і предмети мистецтва. На ординського поселення зустрічається і імпорт - з низу у вітрині представлена реконструкція амфори і її фрагменти. Про розвиток торговельних відносин в цей несприятливий період свідчать знахідки арабських монет. Однак, знову ж таки, відносини з сусідами були не тільки мирними: зброя даного періоду представлено наконечниками стріл характерної форми. Важливо підкреслити, що завдяки масштабним розкопкам даного поселення вперше вдалося отримати виразні зразки матеріальної культури настільки складного і дискусійного періоду і довести, що складність його виділення була обумовлена, перш за все, близькістю ряду предметів давньоруського типам і слабо насиченому культурному шару поселень. Отримані матеріали дозволили обґрунтовано говорити про умовність терміну «Дике поле» стосовно до наших територіях принаймні до кінця XIV століття, підтвердивши припущення деяких вчених.

З отримання Україною незалежності активно став досліджуватися період Козаччини - пізнього середньовіччя. На нашій території перші пам'ятники цього періоду почали вивчати Сергій Іларіонович Берестнев і Володимир Кузьмич Міхеєв, проте системно городища нового часу досліджувала Ірина Володимирівна Голубєва. Цікавий матеріал дали розкопки Цареборисівської фортеці під Ізюмом. Дослідниця виділила тут два етнічних компонента - московський і черкаський. Особливо яскраво вони виражені в формі жител і в формі кераміки: зліва - горщик московського типу, у частині вітрини присвяченій цьому періоду можна бачити більш тонкостінний розписний посуд черкаського типу.¹

Знаковими для козацької епохи були люльки, які часто мали різноманітний орнамент; також в побуті використовувалися глиняні кружки і стакани. У цю епоху значного поширення набув скляний посуд, особливо чарки. До керамічних виробів цього періоду відносяться і пічні кахлі; внизу експозиції показані зразки кахлів з рослинним, геометричним і рослинно-

¹ Додаток №27

геометричним орнаментом. Специфіку епохи відображають різні деталі одягу та прикраси, а також побутові речі: підкови для взуття, бронзова ручка, свічник, вироби з кістки та інші. Деякі з них мають дуже вишукані форми, що дає право говорити про витонченість тодішніх ремісників. Представлений також залізний світець, який використовувало просте населення для розпалювання вогню, малюнок дозволяє уявити спосіб його спосіб використання.

І в пізньому середньовіччі кочовий світ продовжував нагадувати про себе. Цареборисівську фортецю побудували з метою захисту від набігів татар. Козаки продовжували використовувати лук і стріли, про що свідчать знахідки наконечників, але з'являється також і вогнепальна зброя. У вітрині ми бачимо зображення пістолета, кулі та заготовки під них, кістяну натруска-порохівницю для дрібного затравочного пороху і її схему. Внизу знаходиться зображення гармати, яка охороняла Цареборисівська фортеця, і гарматні ядра.

Останній експозиційний блок є в певному плані продовженням вступної вітрини і розповідає про розвиток університетського Музею археології.¹

Музей археології Харківського університету імені В. Н. Каразіна має давню історію та усталені традиції. Формування численної археологічної колекції в університеті почалося ще в 1807 році, коли був створений Кабінет старожитностей, а пізніше, в 1837 році, і Музей образотворчих мистецтв і старожитностей. Своєму розвитку в ХХ столітті музей зобов'язаний директорам, представленим на фотографіях у вітрині: Олександром Семеновичу Федоровським, Івану Миколайовичу Луцкевич, Борису Андрійовичу Шрамко, Володимирі Івановичу Кадеєву, Борису Петровичу

¹ Додаток №28

Зайцеву, Владиславу Петровичу Андрієнко, Анатолію Костянтиновичу Дегтярьов.¹

Вдало оформлені експозиційні блоки дають бішу можливість показати археологічну культуру у всій її значущості. Ексклюзивний підхід, авторська ідея художника і авторського колективу музейної експозиції допомогли подивитися на створення зали з іншого боку. Запропонувавши гарне рішення для її відображення, це рельєфне зображення яке гарно доповнює експозицію. Рельєфний настінний малюнок пробуджує автентичні експонати, доповнює виставку та допомагає підчас проведення екскурсій. Завдяки цьому екскурсовод може показати, наприклад, якими були поховання у археологічних культур, житла, предмети побуту, прикраси, є карти розташування городищ Більське городище та ін..

Таким чином, постійна експозиція музею, на мою думку, є гарним прикладом вдалого оформлення музейного простору, вона повністю розкриває закладену у ній ідею, а саме показати досягнення науковців університету та розвиток археологічної науки у його стінах. Візуальний аспект відіграє важливу роль у заохоченні відвідування музею. А співробітник закладу в свою чергу створюю усі умови для організації та проведення екскурсій. Таким чином, популяризуючи музей та роблячи його цікавим для широкого загалу.

В архіві музею зберігаються документи, листування з іншими науковими установами і музеями, зокрема з Ермітажем в Санкт-Петербурзі, звідки нашому музею були передані бронзові бляшки від кінського убору з відомого царського Олександропольського кургану і копії гем. Також у вітрині можна бачити матеріали зі старих фондів музею: єгипетські амулети, копію єгипетської статуетки та інші експонати. Окремий інтерес представляють блюдо з ольвійських розкопок Семенова-Зусера 1920 года і кам'яна стела з давньогрецьким присвятним текстом, подарована музею в

¹ Скирда В.В. Вклад А.С. Федоровского в развитие археологии / В.В. Скирда // История археологии: личность и школы: К 160-летию В.В. Хвойки. СПб; 2011. С. 263-268.

1807 році першим попечителем університету - графом Потоцьким.¹ Ці речі представляють у вітрині ту невелику частину сучасного музейного фонду, що залишилася з довоєнних часів. Основна частина експонатів, отримана завдяки розкопкам післявоєнного періоду. Матеріали, які зберігалися в музеї до Другої світової, і вже тим більше до Громадянської війни, з урахуванням цих великих потрясінь багато в чому не збереглися: частина була вивезена, частина знищена, частина пропала безвісти. Саме тому дані матеріали для музею - не просто елемент певного археологічного комплексу, це щось більше, частинка історії Археологічного музею.

У чотирьох модулях, розташованих в центрі залу, представлені матеріали тимчасових виставок, які кілька разів на рік організуються співробітниками музею. У музеї проходять заняття студентів, засідання археологічних гуртків, зустрічі з вченими, презентації результатів археологічних розкопок, конференції та майстер-класи.

Роблячи висновок, обов'язково варто зазначити, що сучасні умови функціонування Музею археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна значно розширюють його можливості організації діяльності. В першу чергу це стосується експозиційної, виставкової, екскурсійної, освітньої та іншої діяльності. Варто зазначити, що окрім постійної виставки, відкриваються тимчасові виставки кожні 3-4 місяці, що презентують предмети як із фондів Музею археології, так із колекцій інших музеїв Харкова та області. На базі тимчасових виставок та постійної діючої експозиції співробітниками музею проводяться загальні та тематичні екскурсії для відвідувачів різних вікових груп. Дуже важливим є те, що стаціонарна виставка розрахована не лише на археологів, а і на всі верстви населення, таким чином кожен бажаючий може подивитися виставку.

На базі Музею археології Харківського національного університету проводяться заняття археологічного гуртка Малого Каразінського

¹ Скирда В.В. Архівні матеріали професора С.А. Семенова-Зусера / В.В. Скирда, Н.В. Чернігова // Археологічний літопис Лівобережної України. Полтава, 2001. № 2. С. 170-171.

університету, а також археологічна практика для студентів 1 курсу історичного факультету ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Музей археології є базою для діяльності трьох археологічних експедицій, які досліджують відоме Більське городище скіфського часу¹, пам'ятки Дніпро-Донецького Лісостепу епохи раннього залізного віку², поселення та могильники пізньоримського часу та пам'ятки доби раннього середньовіччя³ (керівники І. Б. Шрамко, М. В. Любичев, В. В. Скирда). Матеріали, отримані завдяки цим дослідженням, передаються до фондів музею, а потім експонуються на тимчасовій виставці. В межах освітньої діяльності на базі музейної колекції проводяться заняття із багатьох курсів та спецкурсів, що читаються на історичному факультеті.

Стаціонарна виставка музею розрахована не лише на археологів, а і на усі верстви населення. У музеї є двомовний аудіо гід, що дозволяє в будь-який час відвідати музей і прослухати екскурсію. Англійську версію аудіо гіда Живі екскурсії проводяться трьома мовами: українською, російською та англійською. Таким чином кількість відвідувачів музею збільшується. Екскурсійній роботі приділяється не менше уваги, вона у музеї відбувається на високому рівні. Так як експозиція розрахована на різні верстви населення, працівники музею роблять усе щоб зацікавити відвідувачів різного віку. Головний приклад того, що їх робота є вдалою, можна побачити у великій книзі відгуків яку має музей. У ній зібрані враження зовсім різних людей, які відвідували музей.

Сучасний Музей археології - це установа європейського масштабу, унікальний майданчик історичної науки в Україні, візитна картка не лише Харківського університету, а й Харкова.

¹ Шрамко И.Б. Бельское городище: основные этапы развития / И.Б. Шрамко // Проблемы истории и археологии Украины: Материалы VII Международной научной конференции (Харьков, 28 - 29 октября 2010 г.). Харьков, 2010. С. 31

² Скирда В.В. Дослідження пам'яток салтово-маяцької культури археологами Харківського університету / В.В. Скирда // Сьомі Сумцовські читання. Х., 1997. С. 35-36

³ Любичев М.В. К вопросу о времени появления памятников черняховской культуры на днепродонецком водоразделе / М.В. Любичев // РА. 2003. -№ 3. - С. 71-81

ВИСНОВОК

Музей археології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна є музейним закладом європейського масштабу, унікальним майданчиком для розвитку історичної науки у стінах університету. Він представляє у собі не лише виставковий простір, а і навчально - дослідний. Надає чудову можливість для працівників та студентів працювати з масштабними колекціями на базі самого музею. Музей займається популяризаційною діяльністю, проводяться екскурсії, виставки та робота зі студентами.

Формування розуміння самого музею, його історії відкриття є не менш важливою, це дає змогу більше зацікавити глядача окреслюючи більший спектр розуміння музею. Та музейних предметів. Специфіка полягає також у тому, що їх науково-дослідні та освітні функції пов'язані. Вони збирають першоджерела, створюють джерельну базу що дає можливість для проведення наукових і навіть власних досліджень.

Розглядаючи цю тему, можна зробити висновок, що кожна музейна установа має свою особливу історію створення та формування, а ця історія є такою ж неймовірною як і зібрані предмети, що знаходяться у фондах та виставковій залі.

У результаті проведеного дослідження нами було проаналізовано низку літератури та джерел. Було виявлено, що історія музею потребує більш детального вивчення, адже у наш час велика частина літератури є більш орієнтованою на зазначення вагомості внеску саме археологів у розвиток музею. Натомість у своїй роботі я хотіла показати що і сам музей є унікальним для вивчення. Окреслити важливість опису експозиційної зали, роботи співробітників музею, екскурсійної роботи. Та яким неймовірним є інтер'єр музею.

Виявлено, що Археологічний музей має велике значення для університету. Робота яка проводиться у його стінах орієнтована не лише на

популяризацію самого музею, а і університету. Ціллю є представити університет на міжнародному рівні, та помножити його здобутки.

Також у роботі підіймається питання розвитку закладу на сучасному етапі. Сучасні умови функціонування Музею археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна значно розширюють його можливості. Ті умови що було створено стосуються виставкової, експозиційної, екскурсійної, освітньої та ін. діяльності. Постійна виставка оснащена усім потрібним, вона орієнтована на різні верстви населення. Те як у ній розташовані експонати, дає змогу екскурсоводам більш детально та лаконічно розповісти про археологічні культури що у ній представлені. Живі екскурсії проводяться трьома мовами: українською, російською та англійською. Таким чином кількість відвідувачів музею збільшується. У музеї є аудіо гід, у ньому можна послухати екскурсії також трьома мовами.

На базі музею діють три археологічні експедиції, матеріали отримані завдяки цим дослідженням, передаються до фондів музею. Це також є дуже важливим аспектом, адже музей не стоїть на місці, а його колекції постійно поповнюються. Забезпечуючи університет матеріалами для досліджень. Освітня діяльність, на базі музейної колекції проводяться заняття із багатьох курсів та спецкурсів, що читаються на історичному факультеті.

У 2020 році в зв'язку з ситуацією яка склалася у світі, кількість відвідувачів музею зменшилася. З'явилася заборона на проведення масових, але на щастя ситуація поліпшилася почали проводити екскурсій. А на 18 травня 18 травня 2021 року планується відкриття виставка до 100-річчя від дня народження видатного українського археолога, професора Каразінського університету Б.А. Шрамка, під назвою «Археологія як сенс життя».

Отже, Археологічний музей Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна є особливо цікавим для дослідження. На сучасному етапі він є майданчиком розвитку археології та археологічної науки в Україні. Своєю роботою він розвиває та продовжує музейні традиції університету. Є досить потужним конкурентом археологічним музеям створеним при

університетах, в Україні. А для Харкова та університету він є установою, діяльністю якої можна пишатися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. K. Hudson, A Social History of Museums, London, 1975. 210 p.
2. Адмирал И.Ф. Крузенштерн, первый русский плаватель вокруг света: Петербург: Тип. Тренке и Фюсно, 1873. 15 с.
3. Археология в ХГУ за 40 лет. Путеводитель по выставке в археологическом музее ХГУ. Харків. 1958. 48 с.
4. Бабенко Л.І. Короткий нарис історії відділу археології Харківського історичного музею. Відділ археології Харківського історичного музею (1991–2010): Бібліографічний покажчик. Укладачі: В.С. Аксьонов, В.О. Бабенко. Харків: Мачулін, 2011. С. 5-16
5. Багалея Д. И. Археографические материалы как источник археологии // Труды XI АС в Киеве, 1899. М., 1902. Т. 2. 342с.
6. Берестнев С.И. Восточноукраинская лесостепь в эпоху средней и поздней бронзы (II тыс. до н.э.) / С.И. Берестнев. Харьков, 2001. 261 с.
7. Берестнев С.И. Восточноукраинская лесостепь в эпоху средней и поздней бронзы (II тыс. до н.э.) / С.И. Берестнев. Харьков, 2001. 261 с.
8. Берестнев С.И. Поселение Таранцево и вопрос о населении днепровского лесостепного Левобережья в начале раннего железного века / С.И. Берестнев // РА. 1994. № 3. С. 121-140.
9. Брюшкова Л.П. Проблема учета музейных фондов как направление научных исследований. // В сб. «Научно - исследовательская работа в музее». Тезисы докладов на конференции МГУКИ 2005. 254с.
10. Брюшкова Л.П. Учет музейных цінностей. №8. 36 с.
11. Буйнов Ю.В. Отчет о разведках и раскопках на рерритории Харьковской області в 1977 году. Харьков, 1978 // НА ІА АН УРСР, 1977/67. 13с.
12. Буйнов Ю.В. Отчет об исследованиях Предскифского отряда скифо-славянской экспедиции ХГУ им. Горького в 1976 году. Харьков, 1977 // Архів МА ХНУ імені В.Н. Каразіна. Ф.1. Оп.4. Стр. 3.

13. Буйнов Ю.В. Поселення бондарихінської культури біля с. Червоний Шлях на Харківщині /Ю.В. Буйнов // ВХУ. 2003. Вип. 35. С. 4-13.
14. Буйнов Ю.В. Поховальні пам'ятки та поховальний обряд бондарихінської культури / Ю.В. Буйнов // Археологія. 2006. № 4. С.60-67.
15. Буйнов Ю.В., Дегтярь А.К. Отчет об археологических раскопках и разведках на территории Харьковской области в 1987 году. Харьков, 1988 // Архів МА ХНУ імені В.Н. Каразіна. Ф.1. Оп.4. Стр. 13.
16. Верховна Рада України: Закон №249/95-ВР від 1995-06-29 / Про музеї та музейну справу [редакція від 2000-12-07]
17. Владимир Иванович Кадеев - профессор Харьковского университета: библиогр. указ. сост. В. Д. Прокопова Х.: ХГУ, 1987. 16 с.
18. Герасименко В.Г. Основы туристического бизнеса. - Одесса: Чорномор'я, 1997. 160 с.
19. Довгополов Н.В. О работе историков Харьковского университета. Вопр. истории. 1963. №7. 103 с.
20. Древняя история и античная археология в Харьковском университете (1805-1990 гг.) / В. И. Кадеев, В.А. Латышева, В.Ф. Мещеряков. Вестн. Харьк. 1991. № 357. 69 с.
21. Зайцев Б. П., Латышева В. А. Археологический музей Харьковского университета. Вестник Харьковского государственного университета, 1992. № 362: История. Вып. 25. С. 103-110.
22. Закс А.Б. Динаміка соціальних функцій музеїв СРСР. Музеї світу. М. 1991. 132 с.
23. Заповідна Хортиця: Збірка наукових праць. Редактор Остапенко М.А. - Запоріжжя: ФОП Антіпов В.І., 2018. 383 с.
24. Кадеев В. И. Древняя история и античная археология в Харьковском университете (1805-1990 гг.) // Вестник Харьковского университета: Историческая наука в Харьковском университете (К 185-летию ХГУ). 1991. № 357. С.50-69.

25. Кадеев В.В. Археология в ХГУ за 40 лет. Путеводитель по выставке в археологическом музее ХГУ / В.В. Кадеев. Харьков: Изд-во ХГУ, 1958. 48 с.
26. Клейн Л. С. История российской археологии: учения, школы и личности. Том I. Общий обзор и дореволюционное время. СПб: ЕВРАЗИЯ, 2014. 704 с.
27. Короливский С. М. Харьковский государственный университет им. А.М. Горького за 150 лет. Харьков, 1955. 386 с.
28. VI Луцьовські читання Сучасна музейна експозиція: вимоги часу та нові можливості (до 60-річчя заснування Пархомівського художнього музею імені А.Ф. Луцьова) Матеріали науково-практичного семінару 27 березня 2015 р. - Х: ХНУ імені В.Н. Каразіна , 2016. 192 с.
29. VII Луцьовські читання. Музейний колектив і його проблеми. Матеріали науково-практичного семінару 24 березня 2016 року / Укл. О.Г. Павлова. - Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. 192 с.
30. Любичев М.В. К вопросу о времени появления памятников черняховской культуры на днепродонецком водоразделе // РА. 2003. №3. С. 71-81
31. Мещерєков Валерій Федорович //Біобібліографічний словник учених Харківського університету / Б. П. Зайцев, С. І. Посохов Х., 2001. Т. 2: Історики. Ч. 2: 1933-2000 рр. С. 228-229.
32. Михеев В. К. Вклад ученых Харьковского университета в развитие археологии (1805-1990 гг.) // Вестник Харьковского университета: Историческая наука в Харьковском университете (К 185-летию ХГУ). 1991. № 357. С.104-130.
33. Михеев В. К., Шрамко Б. А. Вклад ученых Харьковского университета в развитие археологии (1805–1990 гг.) // Вестник Харьковского университета. 1991. №357. Историческая наука в Харьковском университете (К 185-летию ХГУ). Вып.24. Харьков: Издательство«Основа1991. С. 104 -130.

34. Михеев В.К. Вклад ученых Харьковского университета в развитие археологии (1805–1990 гг.) / В.К. Михеев, Б.А. Шрамко // ВХУ. 1991. № 357. С. 104-130.
35. Михеев В.К. Новый грунтовый могильник салтово-маяцкой культуры в с. Червоня Гусаровка / В.К. Михеев // Древности. – Х., 1994. – С. 37-38.
36. Музей в сучасному світі // Праці ГИМ. - Вип. 104. - М., 1999. – 216 с.
37. Музейна справа на Харківщині б становлення та розвиток: наук.-допоміж. Показч. / укл.: Т.О. Сосновська, В.О. Ярошик. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. 228 с.
38. На шляху до музею ХХІ століття: збірник наукових праць НДІ культури. М., 1989. С. 187-189.
39. Основи музеєзнавства. М., 2009. С. 24.
40. Пищулин Ю. П., Равикович Д. А. Соціальні функції сучасного музею // Термінологічні проблеми музеєзнавства. М., 1986. 383 с.
41. Посохов С.І. Музей археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на шляху оновлення / С. І. Посохов // Проблеми музеєзнавства, збереження та відновлення історичної пам'яті: матеріали Всеукр. наук.-теор. конф. Х., 2014. С. 15-16.
42. Проблеми музеєзнавства, збереження та відновлення історичної пам'яті (до 85-річчя Харківської академії культури та 25-річчя відкриття першого в Україні музейного відділення ХДАК) [Текст] : матеріали всеукр. наук.-теор. конф., 14-15 трав. 2014 р. / [редкол.: В.М. Шейко, М.М. Каністратенко, С.І. Лиман та ін.]. Харків : ХДАК, 2014. 98 с.
43. Российская музейная энциклопедия: в 2 т./ Гл. ред. А. А. Сундиева; Ред. Э. В. Расшивалова; Сост. М. М. Клемина, О. В. Кульбачевская; Худож. А. Ю. Никулин, А. Е. Смирнов. М.: Прогресс; Рипол Классик, 2001. 416 с.
44. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство: Навч. Посібник. К.: Знання, 2008. 428с.
45. Сайт ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Розділ факультети. Музей археології університету. URL:

https://www.univer.kharkov.ua/ua/departments/history/history_about (дата звернення: 16.04. 2021)

46. Скирда В. В. Археологічна наука в Харківському університеті (1805–1920 рр.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 164 с.
47. Скирда В. В. Вклад А. С. Федоровского в развитие археологии // История археологии: личности и школы: Материалы Международной научной конференции к 160-летию со дня рождения В. В. Хвойки. – СПб: «Нестор-История», 2011. 345с.
48. Скирда В. В. Харківський Археологічний музей під керівництвом Федоровського О.С. //Другі Сумцовські читання. Х., 1996. С. 9-11.
49. Скирда В.В. Архівні матеріали професора С.А. Семенова-Зусера / В.В. Скирда, Н.В. Чернігова // Археологічний літопис Лівобережної України. Полтава, 2001. № 2. С. 170-171.
50. Скирда В.В. Вклад А.С. Федоровского в развитие археологии / В.В. Скирда // История археологии: личность и школы: К 160-летию В.В. Хвойки. СПб; 2011. С. 263-268.
51. Скирда В.В. Дослідження пам'яток салтово-маяцької культури археологами Харківського університету / В.В. Скирда // Сьомі Сумцовські читання. Х., 1997. С. 35-36
52. Скирда В.В. Дослідження пам'яток салтово-маяцької культури археологами Харківського університету / В.В. Скирда // Сьомі Сумцовські читання. Х., 1997. С. 35-36.
53. Скирда В.В. Музей археології та етнографії Слобідської України / В.В. Скирда // Історичний факультет: від покоління до покоління. Х.: Вид-во ХНАДУ, 2004. С. 43-44.
54. Скирда В.В. Новые поступления в Музей археологии и этнографии Слободской Украины от частных лиц / В.В. Скирда // Древности 2006-2008. Харьков., 2008. С.238-240.
55. Скирда І.М. XII археологічний з'їзд: передумови, перебіг подій, історичне значення. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 252 с.

56. Терракота из раскопок поселения херсонесской хоры Маслины // Древности, 1994: харьк ист.-археол. ежегодник. X., 1994. С. 127-140.
57. Харків ХХ століття: Бібліогр. покажч. У 2 вип. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г. Короленка; Уклад.: В.О. Ярошик та ін. - Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. 800с.
58. Чернігова Н.В. Бабенко В.О. та дослідження археологічного комплексу в с. Верхній Салтів / Н.В. Чернігова // Археологія. 2000. № 4. С. 116-119.
59. Чернігова Н.В. Бабенко В.О. та дослідження археологічного комплексу в с. Верхній Салтів / Н.В. Чернігова // Археологія. 2000. № 4. С. 116-119.
60. Шрамко Б.А. Альбом к отчету о работе Северодонецкой экспедиции ХГУ в 1956 году. // Архів МА ХНУ імені В.Н. Каразіна. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 7а.
61. Шрамко Б.А. Звіт Донецьке городище II пол. 50-х рр. ХХ ст. м. Харків, 1966 р // Архів МА ХНУ імені В.Н. Каразіна. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 72.
62. Шрамко Б.А. Звіт про роботу Скіфо – слов'янської археологічної експедиції ХДУ ім. О.М. Горького у 1959 р. // Архів МА ХНУ імені В.Н. Каразіна. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 8.
63. Шрамко Б.А. Звіт про роботу Скіфо-слов'янської археологічної експедиції ХГУ ім. Горького у 1974 р. м. Харків, 1974 р // Архів МА ХНУ імені В.Н. Каразіна. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 43.
64. Шрамко Б.А. Звіт Східний Більськ 1959, 1966 рр. м. Харків, 1966 р // Архів МА ХНУ імені В.Н. Каразіна. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 75.
65. Шрамко Б.А. Опис знахідок с. Суха гомольша 1974-1975рр. м. Харків, 1974 р // Архів МА ХНУ імені В.Н. Каразіна. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 43-б
66. Шрамко Б.А. Раскопки В.А. Городцова на Бельском городище в 1906 г. (по материалам коллекции ГИМ) / Б. А. Шрамко // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи: зб. наук. пр. - Полтава: Археологія, 1996. С.29-54.
67. Шрамко И.Б. Бельское городище: основные этапы развития // Проблемы истории и археологии Украины: Материалы VII Международной

научной конференции (Харьков, 28 – 29 октября 2010 г.). Харьков, 2010. С. 31.

68. Шрамко И.Б. О начальном периоде существования Бельского городища / И.Б. Шрамко // Від Кіммерії до Сарматії, 60 років відділу скіфо – сарматської археології. К., 2004. С. 103-106.

69. Шрамко Б.А. Альбом до звіту про роботу Скіфо-слов'янської археологічної експедиції ХГУ ім.. Горького у 1974 р. м. Харків, 1974 р // Архів МА ХНУ імені В.Н. Каразіна. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 43-а.

70. Шрамко Б.А. Альбом до звіту про роботу Скіфо-слов'янської археологічної експедиції ХГУ ім.. Горького у 1976 р. м. Харків, 1976 р // Архів МА ХНУ імені В.Н. Каразіна. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 45-а.

ДОДАТКИ

Додаток №1

Додаткок №2

Додаткок № 3

Додаток № 4

Додаток №5

Додаток №9

Додаток №10

Додаток №11

Додаток №13

Додаток №15

Додаток №17

Додаток №19

Додаток №20

Додаток №21

Додаток №23

Додаток №24

Додаток №25

Додаток №26

Додаток №27

РЕЗЮМЕ

Письменна Ю. «Музей археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на сучасному етапі.»

Дослідження присвячене вивченню розвитку музею Археології Харківського університету імені В.Н. Каразіна. Предметом дослідження є процес розвитку Музею археології Харківського університету, та його внесок у розвиток археологічної науки у наш час. Мета дипломної роботи полягає у всебічному, ґрунтовному та комплексному вивченні історії розвитку Музею археології Харківського національного університету.

Актуальність теми полягає у тому що його історія є мало дослідженою, а її дослідження має велике значення для самого університету імені В.Н. Каразіна.

Resume

Pysmenna Y. «Museum of Archaeology of V.N. Karazin Kharkiv National University at the present stage»

The study is devoted to the study of the development of the Museum of Archeology of Kharkiv University named after V.N. Karazina. The subject of research is the process of development of the Museum of Archeology of Kharkiv University, and its contribution to the development of archaeological science in our time. The purpose of the thesis is a comprehensive, thorough and comprehensive study of the history of the Museum of Archeology of Kharkiv National University.

The relevance of the topic is that the history of the museum is little studied, and its study is of great importance for the University named after V.N. Karazin.